

A könyvben egyenletes eloszlásban illusztrációkat találunk, a vendéglők, vendégfogadók, kocsmák egykori és mai képét, a működtetőikről többnyire családi főlvételeket, egyéb dokumentumokat. 1949-ben az államosítás előzményeként az akkori pénzügyőrség az összes vendéglátóhely méretarányos alaprajzát elkészítette. Ezekből is szép számmal közöl a könyv. Akár külön tanulmányt is érdemelne ez a sorozat, hiszen szemléletesen tanúskodik a kocsmárosok és vendéglősök többnyire szerény életviszonyairól (gyakorta kis lakóterek, hiányos infrastruktúra). A fejezeteket szakirodalomra és más forrásokra hivatkozó lábjegyzetek kísérik.

A kötet függelékében 25 oldalnyi kicsinyített hasonmásban közölt irattári és levéltári dokumentumot, okmányt láthatunk a szövegben leggyakrabban említett típusok közül válogatva: szerződések, jegyzőkönyvek, árlap, anyakönyvi kivonatok, bizonylatok, iparendély, mesterlevél stb.

Körmendi Géza könyve tárgyválasztása és adatgazdagsága miatt egyaránt érdemes a néprajz, az antropológia, a művelődés- és a társadalomtörténet számára. A helytörténetnek abba az érdemes kategóriájába tartozik, amely messze túlmutat a lokalitáson.

Veres Péter: Mérföldkövek a magyar őstörténetben. Cédrus Művészeti Alapítvány. Napkút Kiadó (Ómúltunk tára 6. kötet. Szerkesztő: Csáji László Koppány). Budapest, 2011. 155 p.

Czövek Judit

A szerző az etnológia által kidolgozott komplex jellegű módszer segítségével, továbbá a világ művelődéstörténetéből, más népek etnikumának kialakulásából levonható tipológiai jellegű tanulságok, valamint az etnoszemiotika figyelembevételével a sokáig elhanyagolt etnogenezis-kutatásnál sokkal részletesebben rekonstruálta a magyarság őstörténetét. Mégpedig a kezdetektől, az uráli, illetve finnugor őshazától kiindulva, a sztyeppén való vándorlás korán át – amely a tudós kutatásai szerint a Kr.e. 12. évszázadban kezdődött el, amikor őseink más népeket megelőzve áttértek a lovasnomadizmusra –, egészen a honfoglalásig bezárólag. Veres Péter az eredményesen alkalmazott interdiszciplináris módszer segítségével egységes etnikai és kulturális-gazdasági folyamatként mutatja be népünk honfoglalás előtti mozgalmas életét. Így sikerült elsőként rámutatnia a magyarság korai etnikai története legfontosabb korszakainak az Észak-Euráziában végbemenő ökológiai és kulturális változásokkal való szoros összekapcsolódására. Meggyőzően bizonyította, hogy a finnugor egység, majd a különváló ugarság klimatikus-ökológiai okok következtében fellépő adaptáció hatására bomlott fel a bronz- és vaskor határán. Az ugor nyelvi egység végleges megszűnésével a magyarság egyedüli finnugor nyelven beszélő népként került a sztyeppövezetbe. Ezzel párhuzamosan azonban a holocén klímaváltozás idején egyedülálló módon óriási kultúrtörténeti jelentőségű dinamikus ökotípust teremtett meg. Méghozzá a lovasnomadizmust, aminek elmaradhatatlan velejárója a lovasság villámháborús taktikája, amely csaknem korunkig fennmaradt.

A szerző Hajdú Péter, László Gyula, Somogyi Sándor, Bartha Antal és híres elődei Köppen elfoglult életföldrajzi módszerén alapuló hagyományos őshaza-konceptióját részletekbe menően megcáfolta. Tényszerűen rámutatott arra a hibára, hogy a lombos erdő fái, amelyek több mint egy évszázadon keresztül helymeghatározó szerepet játszottak a finnugor, az ugor, sőt a magyar őshaza meghatározásában, nem az i. e. 3–2. évezredben jelentek meg az Urál hegység európai oldalán fekvő Középvölge és Káma-Oka folyók vidékén, amint ezt a nyelvészeti paleontológia mostanáig tévesen állította. Hangsúlyoznunk kell, hogy a néprajzkutató-őstörténész révén vált ismertté a külföldi finnugrisztikai kutatásban az is, hogy a lombos erdő tipikus fái (szil, hárs, tölgy) egészen korán, a holocén kor elejétől kezdve folyamatosan megtalálható volt az Urál hegység környékén, sőt nem sokkal később benyo-

multak Nyugat-Szibériába is, ahol a vadon élő mézelő méhhez együtt immár több ezer éve már őshonosak. Magyarán, a méh egyáltalán nem a 19. században terjedt el az orosz parasztok hatására, ahogyan azt Köppen és Radloff elfogult etnocentrikus ötlete nyomán kritikátlanul hangoztatta a nemzetközi és hazai finnugrisztikai kutatás, beleértve ebbe Hajdú Péter akadémikust is. Egészen mostanáig nem volt ismert ugyanis, hogy az Urál hegység délibb részén helyezkedett el a lombos erdő egyik fontos refúgiuma a jégkorszak végén. Mindezek a Veres Péter által feltárt eddig ismeretlen, mindazonáltal kulcsfontosságú palinológiai adatok egyértelműen arra utalnak, hogy rokon népeink őshazája területén már a finnugor időszakban, sőt még az ezt megelőző uráli kortól kezdve megtalálható volt a lombos erdő összes fája, beleértve ebbe a tölgyet is. Ez utóbbi Nyugat-Szibériából csak nemrég tűnt el, így elnevezése az obi-ugor nyelvekből kiveszett, ami számos félreértésre adott okot. Az etnológus szerző – éppen a néprajztudomány részéről – ráirányította az őshazakutatásunk figyelmét arra, hogy önmagában a szilfa nevének finnugor rekonstrukciója (PFU*šala) rokon nyelvekben, az orosz erdőtörténeti adatokkal egyetemben, egyértelműen bizonyítja, hogy az uráli, majd a finnugor őshazában már ismert volt a lombos erdő teljes komplexuma. Mindezek figyelembevételével nemcsak nyelvcsaládunk kezdeti elterjedésének földrajzi határát, hanem az ugor, még inkább a magyar őshazát az eddigieknél sokkal meggyőzőbben lehet lokalizálni az egykori közös finnugor szállásterületek délkeleti részébe. Vagyis Nyugat-Szibéria erdős, ligetes sztyeppéire, ahol a középholocén (Kr. e. 4800 ± 50) óta a hegységben található refúgiumból benyúltak a lombos erdő előőrsei, valamint a velük is szimbiotikus kapcsolatban élő vadon élő mézelő méh. Így Veres Péter kutatásai szerint nem Európába, a Közép Volga és Káma vidékre lokalizálható a magyar őshaza, hanem Ázsiába, az Urálon túlra, pontosabban a Tobol és Isim folyók közelébe. Innen, a kelet-baskíriai Cserkaszkul tó környékéről a Kr.e. 12–10. században beékelődött az eurázsiai sztyeppe övezetbe a magyarok elődeivel azonosítható andronovói jellegű, „cserkaszkul” elnevezésű régészeti kultúra. Ezt a déli irányú migrációt bizonyíthatóan a Kr.e. 2–1. évezred fordulóján végbemenő szubboreális klímaromlás idézte elő. Akkor, amikor az ugor őshazát, az Urálon túli ligetes sztyeppét, észak felől elérte a neolitikum óta egyre intenzívebben terjedő mocsarasodás, amely a fokozatosan süllyedő Nyugat-Szibériai Alföldön a világ legnagyobb mocsárvidéket hozta létre, amelyről egyes régészek máig sem tudnak. Más szóval a szóban forgó agresszív elmocsarasodás segítette elő nemcsak a magyarok, vogulok és osztjákok közös ugor elődeinek egymástól való végleges elválását, hanem a lovasnomadizmus kialakítását is a finnugorság legdélibb csoportjánál. Minthogy az ősmagyarok kénytelenek voltak a szomszédos sztyeppére átköltözni, miközben a biológiai túlélés érdekében igyekeztek alkalmazkodtak az egyre rosszabbodó természeti körülményekhez. Ezzel – mint azt Veres Péter leszögezi – azonban elődeink a világ kultúrtörténetének élvonalába kerültek, mivel náluk, más népeket jóval megelőzve alakult ki a mozgékony, specializált ökotípus, a lovasnomadizmus, kimondottan ökológiai tényezők optimális egybeesésének eredményeként. Ez viszont azt jelenti, hogy nem az iráni vagy a török nyelven beszélő csoportok tanították meg a magyarokat a lovasnomád életmódra, ahogyan ezt eddig hagyományosan, de tévesen hangoztatták őstörténészeink egy évszázadon keresztül, hanem éppenséggel fordítva történt. Annál is inkább, mivel a lovasnomadizmus monocentrikus kialakulási központját a kérdés avatott szakértője G. E. Markov professzor – anélkül, hogy tudna róla – éppen arra a földrajzi területre helyezte híres monográfiájában, ahol a magyarok szállásvidéke húzódott a Kr. e. 2–1. évezred fordulóján. Nevezetesen az őseinkkel kapcsolatba hozható nyugat-szibériai füves sztyeppére és a vele szomszédos, félsivatagos Észak-Kaspi-vidékre adatolta a lovasnomád ökotípus kialakulását. Vagyis pontosan oda, ahova – az orosz tudósoktól függetlenül – Tóth Tibor lokalizálta a honfoglaló magyarok andronovói europid antropológiai típusának geneziséét – kronológiailag a Kr. e. 12. századtól kezdve. Ezzel kapcsolatban Veres

Péter egy további – felettebb érdekes – körülményre is felhívja a figyelmet, amely nyomós bizonyítékkal szolgál a magyarság lovasnomadizmusának keletkezéséhez. A közelmúltban publikált neurológiai kutatásokból kiderült, hogyha az emberek hirtelen új ökológiai környezetbe kerülnek, akkor a kialakult krízishelyzet miatt növekszik az aggyal kapcsolatos látens kreativitás realizálásának a lehetősége. Az asszimetrikusan elhelyezkedő agyféltekék kapcsolatai ugyanis ennek hatására intenzívebbé válnak, funkcionálásuk radikálisan megváltozik, időlegesen felcserélődnek. Ennek következtében pedig az addig alárendelt szerepet játszó jobboldali hemiszféra kezd dominálni. Mindez azért fontos, mert a kreativitás centruma a jobboldali agyféltekében található. A szerző szerint ez magyarázza meg a paleolitik kortól kezdve, a neolitik agrárforradalmon át, a magyarok által feltalált lovasnomadizmus létrejöttéig, sőt a honfoglalásig, az emberi történelem folyamán az ökológiai krízissel párhuzamosan bekövetkezett nagyszabású kulturális felfedezések pszichológiai mechanizmusát. Tehát a magyarság paradox módon éppen annak köszönhetően ért el sikeres kultúráváltást, hogy az erdőövezetben maradt komplex kultúrával rendelkező rokon népekhez, illetve a sztyeppén letelepült, fejlett mezőgazdálkodással foglalkozó iráni csoportokhoz képest sokkal mostohább földrajzi körülmények közé került az arid sztyeppe felsivatagos körülményei között. A többszöri klímaváltozás által kiváltott embert próbáló ökológiai nyomás következtében kénytelen volt áttérni egy teljesen új, egyoldalúan specializálódott ökotípusra, a lovasnomadizmusra, amely addig egyáltalán nem volt ismert Euráziában. A hagyományos kultúrával rendelkező népcsoportok ugyanis végsőkéig ragaszkodnak tradíciójukhoz. Egyetlen kivétel ezen etnológiai törvényszerűség alól az adott etnikum biológiai túlélését alapvetően fenyegető válsághelyzet kihívása, amelyre az elmúlt korokban a populációk, ha nem akartak végleg elpusztulni, életmódbeli alkalmazkodással, azaz adaptációval reagáltak, vagy elvándorlással. Őseinknél egyidejűleg mindkét folyamat végbement, amikor már nem volt más választásuk, mint végleg elhagyni ugor őshazájukat, az Urálon túli nyugat-szibériai ligetes mezőségi vidéket, amely véglegesen elmocsarasodott. Ennek következtében délebbre, számukra ismeretlen, addig megszokott természeti körülményektől jelentősen eltérő ökológiával rendelkező sztyeppére kényszerültek átvándorolni. Bár eleinte talán reménykedhettek abban, hogy új hazájukban tovább tudják majd folytatni addigi komplex gazdálkodásukat. Ennek elvben meg is volt akkor a lehetősége, hiszen a bronzkor folyamán, egészen a bevándorló magyarok megjelenéséig, a sztyeppeövezet folyóvölgyei közelében az iráni csoportok aktív földművelési tevékenységet folytattak, csak hogy letelepült életmódjuk következtében akkor még nem ismerték a nomád állattartást. Mivel kizárólag a félnomád magyarok sztyeppén való megjelenése után kezdett elterjedni a Kr.e. 10. századtól ez a nagy kultúrtörténeti jelentőségű életforma: keletre és nyugatra egyaránt, az Észak-Kaspi-vidékéről – azaz őseink etnikai területéről –, az Aral-tó és Mugodzsári-dombvidék, továbbá az Alsó-Volga közötti felsivatagos régióból.

Ebben a rövid ismertetésben nem tudtunk a nemzetközileg elismert kutató által vizsgált minden érdekes etnogenetikai kérdésre kitérni, de talán az elmondottakból is kitűnik, hogy munkájával, amely a hazai kiadást megelőzően angolul és oroszul már megjelent – német nyelvű publikációja pedig folyamatban van –, jelentős tudományos áttörést, paradigmaváltást hajtott végre a magyar őstörténet-kutatásban. Köszönet illeti a szerkesztőt a könyv gondozásáért.